

МИЛЕНА Ж. ЖИКИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ПРОМИШЉАЊЕ О ЖЕНИ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА

*(Partizanke: žene u Narodnooslobodilačkoj borbi,
[urednici Daško Milinović, Zoran Petakov], Novi Sad:
Cenzura, 2011 (Novi Sad: Zola print), 137 str.: fotogr.;
24 cm)*

*„Опшерећена великим дајумима, борбама и рајовима, историографија
је изјубила интерес за обичног човека и подједнако важне најоре за кул-
турни најредак друштва, чији су носиоци биле и жене.”*

Сматра се да крај једног века и почетак другог омогућава студиозније сагледавање историјских догађаја. У складу са наведеним, жена постаје све заступљенија у студијама домаћих аутора. Проучавајући припаднице нежнијег пола, са историјског аспекта, може се уочити да је њихова присутност у историји била неправедно потиснута. Ипак, XXI век доноси бројне студије посвећене жени и њеној улози у рату. Штавише, бројне предрасуде о жени способној да буде само домаћица, и ништа осим тога, бивају превазиђене. Надасве, жене су кроз све векове показале да су једнаке са мушкарцима и то у тренуцима када је вредност човека мерена доприносом у борби. Дакле, управо ће ратови омогућити женама да покажу своју способност изван куће, преузимајући

¹ milenazikic85@gmail.com

улогу лекарке, болничарке, неговатељице, медицинске сестре, борца и ратнице. Поменуте улоге у XX веку жена је обављала у два балканска и два светска рата. Очигледно је да осим голготе и страдања, рат пружа и могућност за боље спознавање доприноса жена војној историји Краљевине, односно њихове моћи и херојства.

Студије посвећене женама у Народноослободилачкој борби настајале су како у првој половини XX века (Ангела Водетова, *Фашизам и жена*, [уређује Јелена Матић], Београд: Штампарија „Ж. Маџаревић”, 1935; [Milovan Đilas], *Izgleđi na razvoj Antifašističke Fronte žena, Pred sudbonosnom odlukom*, [Mitra Mitrović Đilas], [S.l.]: Oblasni AFŽ za Dalmaciju, 1943; *Друџи конџрес жена Срдије*, Београд: Издање главног одбора АФЖ Србије, 1948 (Београд: „Борба”); тако и крајем XX века (*Женаџа низ револуџијаџа во социјализам*, [одговорен уредник Ружа Бак], Скопје: Редакџија „Просветна жена”, 1977; Broz Tito, *Žena u revoluciji*, [priredili Blažo Mandić... et al.], Sarajevo: Svjetlost; Ljubljana: Državna založba Slovenije; Zagreb: Mladost; Beograd: Prosveta; Titograd: Pobjeda; Novi Sad: Matica srpska; Skoplje: Mislа, 1978 (Novi Sad: Budućnost); Вера Весковиќ Вангели, *Женаџа во револуџијаџа на Македонија: 1941-1945*, [превод на резимето на англиски јазик Софија Зеленовиќ], Скопје: Институт за национална историја: Завод за унапредување на стопанството во СРМ, 1982 (Тетово: Напредок); Амори де Рјанкур, *Жена и моћ кроз историју*, 1-2, [превела с енглеског Мирослава Смиљанић Спасић], Београд: Verzal press, 1998 (Београд: Публикум), али ниједна није за предмет истраживања имала улогу жене у Народноослободилачкој борби. Међутим, XXI век доноси велике промене и пружа ново промишљање објављивањем књиге о женама у Народноослободилачком покрету.

Научна и стручна јавност је 2011. године добила прилику да се упозна са улогом жена у Народноослободилачкој борби. Недовољно истражен допринос жена у ослобађању Југославије од нацизма и фашизма постаје транспарентан захваљујући монографији *Парџизанке: жене у Народноослободилачкој борби*, у издању Цензуре, коју су приредили Дашко Милиновић и Зоран Петаков, а штампање публикаџије (у тиражу од 300 примерака) поверено Зола принту из Новог Сада. На нешто више од стотинутридесет страница исписана је судбина пет жена (*Ига, Еџа, Даница, Јелена, Олиа*), у ратном вихору Народноослободилачке борбе у Другом светском рату, упоредо на српском (9-71) и енглеском (79-237) језику, којима претходи *Увод* (9-11), текст Гордане Стојаковић, Ски-

ца за *Њорџреј: антифашистички фронт жена Војводине 1942–1953*. *Њодине* (13–38), а прати списак *Скраћеница* (68–71). Осим тога, текстове на српском и енглеском језику спајају илустрације, заправо, црно-беле *Слике* (72–77) болничарки и ратница које су биле укључене у Народноослободилачки покрет. Предочена структура књиге праћена је напоменама и библиографским референцама уз текст.

„Рад на писању ове књиге био је условљен двома чињеницама. Запостављањем антифашистичке традиције и маргинализовањем Народноослободилачке борбе у Другом светском рату, као и упадљивим недостатком аутентичне женске историографије односно улоге жена у Народноослободилачкој борби, која није у довољној мери истражена, а још мање презентована јавности [...] Важно је знати да се током Народноослободилачке борбе народа Југославије од јула 1941. до маја 1945. године у редовима Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије борило преко 100.000 жена, од којих је око 25.000 погинуло. Због [...] маргинализовања улоге жена у Народноослободилачком покрету, због запостављања жена у званичној историографији [...] сматрали смо да простор треба да добију непосредне учеснице Народноослободилачке борбе. Њихова сећања већи су део ове књиге [...] ни једна од њих није случајна појава и усамљени херој. Изникле су у страшним годинама рата. Стајале су у првим редовима у борби за ослобођење земље од фашистичког окупатора, у борби за изградњу новог друштва.”

Цитираним текстом уредници Дашко Милиновић и Зоран Петаков потписују *Увод* књиге.

Кроз три временска циклуса (1942–1945, 1946–1949. и 1950–1953) Гордана Стојаковић, у раду *Скица за Њорџреј: антифашистички фронт жена Војводине 1942–1953*, приказује начин функционисања и рада Антифашистичког фронта жена (АФЖ) Војводине. Осим тога, упознаје нас са оснивањем, резултатима рада, као и гашењем АФЖ-а, истичући важност поменуте организације у пројекту еманципације жена у социјалистичкој Југославији, у периоду 1945–1953, на основу архивске грађе, литературе и штампе. Штавише, анализом текстова лидерки АФЖ-а, комуникативица, као и активисткиња поменуте организације, ауторка је појаснила свакодневни живот жена у социјалистичкој Југославији. Упознала нас са учешћем жена у ратним борбама које су омогућиле њихов излазак из приватне у јавну сферу тј. ван породичног круга, који је традиционално припадао жени. „Жене су у

ратним условима уз велике жртве и кроз примере великог јунаштва одржале живот на окупираним и слободним територијама. Оне су стекле свест о сопственој снази и способностима.” Нада све, ослобођена земља била је још један изазов за послератну жену у погледу обнове и изградње. Сви побројани моменти омогућили су женама да се изборе 1945. године да бирају и буду биране, а Устав Федеративне Народне Републике Југославије из 1946. године дозволио је женама да постану равноправне са мушкарцима на свим пољима друштвено-политичког живота.

О положају жена, њиховој борби за већа права, односно већу равноправност пре Другог светског рата, као и улози у току рата, упознајемо се кроз пет текстова (*Ида, Ејџа, Даница, Јелена, Олија*), насловљеним, у књизи, претежно по именима ауторки. О односу према женском детету у породици, који уједно представља и увертуру у остале текстове информисе нас први рад, *Ида*. Одлична компарација положаја девојке на подручју Краљевине Југославије и Аустроугарске омогућава боље схватање напредне Монархије и заостале Краљевине. Наиме, делови Краљевине који су били под окриљем Аустроугарске (Хрватска, Словенија и Војводина), у поређењу са осталим деловима Југославије били су у великој мери развијенији. Штавише, још за време Марије Терезије свако село је морало имати школу. На другој страни, „[...] у предратној Југославији преко 90% људи било је неписмено [...] зато смо после рата много радили на просвећивању жена. Формирали смо аналфабетске течајеве, читалачке групе, да би се жене описмениле”. У складу са наведеним, у Војводини, Хрватској и Словенији одређени број женске деце је завршавао средње школе, док је ситуација у Босни, Македонији, Косову и јужној Србији била сушта супротност, јер девојке нису ишле у школу. На Косову је положај девојака, у погледу образовања, био најекстремнији. („Знам да су на Косову очеви тукли женску децу да не уче, да не би завршавале разред, да би падале.”) „Постојало је једно ужасно схватање о женама”, а њихово рођење тумачено је као несрећа. Осим тога, док су жене у Монархији биле подвргнуте просвећивању и борби за равноправност, жене у Краљевини (у Македонији, Босни, као и на Косову) су носиле фереце и биле подвргнуте дискриминацији. Уколико направимо још један осврт можемо запазити да је удаја у Србији била важнија од образовања. Наиме, у Србији су родитељи женску децу удавали са 12 година (реч је о уговореним браковима) и тиме девојчицу до сазревања стављали у подређени положај. Према ауторкиним наводима, процес

борбе жена за најосновнија права започет је захваљујући Комунистичкој партији Југославије, како у Војводини тако и у целој земљи. Радило се на здравственом (највећи број смртности код жена био је забележен након порођаја због сепсе), као и на просветном просвећивању, кроз курсеве, посебно у Македонији, Босни и Србији, где су женској деци старији укућани забрањивали да се едукују. Захваљујући неисцрпној улози у Народноослободилачкој борби (припаднице нежнијег пола су обезбеђивале партизанима: одећу, обућу, храну, лекове), жене су после ослобођења почеле да се залажу за већа права и равноправност.

У принципу, свих пет текстова сведоче о изједначености жена и мушкараца у партизанским одредима и тиме потврђују заступљеност жена у борбеним јединицама и изван њих (жене су претежно радиле као телефонисткиње, агенти, фармацеуткиње, помоћнице у санитету, пропагандисткиње), поштујући начело доследности. Њихова улога састајала се у ангажовању у секторима од изузетног значаја за функционисање НОП-а, „тако да никад практично није било времена за опуштање, јер чак и кад није било посла, увек сам сретала некога са ким је било неопходно поразговарати, упутити га, помоћи му” – записује Ета. „Мој задатак у самим партизанима, у првим моментима била је храна. А у другим моментима да опишем оног који није био писмен” – бележи Даница. „Када се завршио рат имала сам чин поручника, али ја сам обичан борац. Нисам била на високим положајима, али сам увек била ангажована и радила” – навешће Аралица (у тексту насловљеном Јелена).

„Жене су имале врло компликован живот. У борбама су биле уз борце, жене су биле те, девојке су то биле, не жене. Борац кад буде рањен, он је у првим редовима, и то га извуку носиоци рањеника. Те жене га превију, и пошаљу даље, било у батаљон, било у хируршку екипу, зависи шта је ближе, или у болницу, зависи од распореда: где је ко, где се борба водила [...] оне су то радиле док траје борба. Кад престане борба, док се ови одмарају, који су ратовали, не рачунајући њих да су оне ратовале, оне перу завоје, превијају болеснике [...] Кувају, перу [...] паре [...] Тако да су оне биле ангажоване и у борби и ван борбе” – констатује Олга у последњем тексту.

Комунистичка партија Југославије /КПЈ/, последњи је текст у књизи, а који појашњава генезу формирања комунистичког женског покрета у Војводини (Нови Сад, Сомбор, Панчево, Зрењанин, Судотица, Вршац). Чињеница која изненађује односи се на позицију жена, у току Другог светског рата, у Народноослободилач-

ким одборима, односно сазнање да су најчешће жене биле руководиоци у здравственим и просветним установама, као и у комисијама за социјална питања.

Жена остаје тема вредна пажње и истраживања. Студије које настају у XXI веку потврђују улогу жене у рату тј. њену ангажованост у свим раздобљима историје. Монографија *Жене у Народноослободилачкој борби* омогућава реконструкцију једне епохе у којој је положај жена био турбулентан и веома захтеван, како у домаћинству тако и на фронту. Осим тога, публикација поред војног ангажовања жена приказује генезу њихове борбе у ослобођењу од патријархалних оквира и појашњава њихово профилисање на свим пољима друштвеног живота.

„Не зна се шта је било теже. Борити се за време рата са пушком у руци или после рата за равноправност, за схватање да жена треба да продре у све поре друштва, да жене треба да иду у школу, и то масовно, да јој се отворе сви простори. Тешко је било борити се против заостале свести и схватања, то није било једноставно.”

Велика предност студије јесте њена доступност и на енглеском језику. Међутим, као један од недостатака могла би бити њена мала обимност. Сматрамо да би присуство већег броја аутентичних текстова жена, учесница Народноослободилачке борбе, студију учинило још садржајнијом. Такође, мишљења смо да би један текст требало посветити доприносу – афирмацији жена у ратним приликама кроз читав XX век (као уводну студију) и тиме, још више, појаснити улогу жене у историји.

Надасве, очекујемо да ће монографија пробудити свест о важности и значају жена за историју наше државе, као и њеног опстанка, и поред мушкараца, или, како су уредници записали:

„Непосредно као организаторке женских организација, или дајући пример осталима као болничарке, [...] или борећи се раме уз раме са мушкарцима на првој линији фронта, оне су постале израз снаге, тежњи и опредељења великог броја, жена у тадашњој Југославији. У том времену [...] оне су заувек срушиле предрасуде о мањој вредности жена у односу на мушкарце”.